

Stjepan Tomislav Poglajen o nacionalsocijalizmu u časopisu *Život* (1937.–1941.)

JOSIP KAJINIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Stjepan Tomislav Poglajen posvetio je veliku pozornost problematici totalitarnih društvenih sustava, osobito dok je bio urednik časopisa *Život*, od rujna 1937. do veljače 1941. godine. Velik dio te pozornosti usmjerio je na nacionalsocijalizam kao jedan od oblika totalitarnog društvenog sustava. U ovom se radu razmatraju u *Životu* objavljeni članci i dokumenti o nacizmu, pridajući osobitu pozornost Poglajenovim komentarima. Ujedno se nastoji ukazati na srž poruke koju je časopis nastojao poslati svojim čitateljima.

Ključne riječi: Stjepan Tomislav Poglajen, časopis *Život*, ideologije, totalitarni politički sustavi, nacionalsocijalizam, antitotalitarizam.

Časopis Družbe Isusove *Život* počeo je izlaziti 1919. godine u Sarajevu za slugom akademika Miroslava Vanina.¹ Značaj časopisa uočljiv je od samih početaka iz činjenice kako je izlazio u nakladi od 1500 primjeraka, što je iznimno velik broj uzme li se u obzir udio visokoobrazovanih ljudi, čitatelja časopisa.² Deset godina nakon pokretanja *Života* urednikom postaje Karlo Grimm.³ Za

¹ Miroslav Vanino (1879.–1965.) s 15 godina je otišao u isusovački novicijat u Koruškoj. Završio je studij filozofije u Požunu te povijesti i zemljopisa u Beču. Na poticaj prof. Ferde Šišića i Vjekoslava Klaića bavio se istraživanjem povijesti isusovaca u Hrvatskoj, ostavivši značajan trag u zbornicima o povijesti isusovačkoga reda u Hrvata. Vodio je Marijinu kongregaciju i Omladinsko društvo u Sarajevu, od 1922. godine obavljao je dužnost rektora u isusovačkom samostanu u Palmotičevoj ulici u Zagrebu. Od 1924. do 1927. godine bio je u misionarskoj službi u SAD-u te je 1931. godine pokrenuo časopis *Croatia Sacra*.

² Rudolf BRAJČIĆ, “Pedeset godišta *Života* – Obnovljenog života”, *Obnovljeni život* (dalje: OŽ), 50/1995., br. 3-4, 242.; Brajčić je ovdje iznio: “Rezultati prvog godišta su poticajni. *Život* ide u Zagreb u 430 primjeraka, u Split u 213, u Sarajevo 190, u Osijek 123, u Gospić 108, u Sinj 46, u Požegu 45, u Varaždin 40, u Dubrovnik 36, u Mostar 24, u Vinkovce 21, u Supetar 20, u Prag 20, u Ljubljani 19, u Beč 12, itd.”

³ Karlo Grimm (1898.–1952.) završio je gimnaziju u Osijeku te studij filozofije i teologije (1916.–18.) u Budimpešti i Đakovu. Svladao je znanje hebrejskog, aramejskog i arapskog jezika. U Družbu Isusovu stupio je 1922. godine te je upućen u ljubljanski novicijat, zatim na studij filozofije u Innsbrucku, te je na kraju 1925. godine imenovan urednikom *Katoličkih misija* u Zagrebu. Specijalizirao je psihologiju u Valkenburgu i Koelnu (1926.–27.) te teologiju u Valkenburgu (1927.–29.), gdje je stekao i doktorat. Po povratku u Zagreb 1929. godine postaje urednikom *Života* te obavlja ovu dužnost do 1936. godine. Nastavnikom na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu postao je 1936., a od 1937. godine predavao je i na isusovačkom Filozofskom institutu u Zagrebu. Radove je objavljivao u časopisima *Bogoslovska smotra* (1926., 1939.), *Život* (1927., 1930.–44.) i *Scholastik* (Eupen 1936.). Bio je provincijal Jugoslavenske (Hrvatske) po-

njegova uredničkog mandata svojim se člancima počeo sve više isticati Stjepan Tomislav Poglajen.⁴ Zbog zapaženih članaka imenovan je za Grimmova pomoćnika, a zatim i za glavnoga urednika časopisa 1937. godine. Povjerenu dužnost obnašao je do 1941. godine, kada zbog životne opasnosti odstupao s nje te odlazi iz Zagreba.⁵

Poglajen je kao urednik napravio odmak od isključivo teoloških i liturgijskih sadržaja i posvetio veći prostor društvenim pojavama i procesima. Zbog toga je pridao posebnu pozornost rubrikama "Dokumenti govore" i "Činjenice govore", iznoseći u njima velik broj značajnih priloga koji su ukazivali na društvene probleme. U to je vrijeme časopis imao velik broj istaknutih suradnika, čiji se broj kretao od 34 suradnika 1937. do 17 suradnika 1941.⁶ Autori članaka o problematici nacističkoga društvenog sustava bili su uglavnom isusovci. Najistaknutiji su bili Ivan Nikolić, Friedrich Mueckermann, John la Farge te sam Poglajen, koji se osobito isticao u rubrikama "Dokumenti govore" i "Činjenice govore". Njihov je sadržaj popraćen osebnim Poglajenovim komentarima. Potrebno je naglasiti kako je veći broj članaka potpisivan pseudonimima. I Poglajen se često potpisivao pseudonimima Catholicus, Croata, Historicus, Miroslav, Viator i Vjekoslav Kolaković.⁷ Ovo potpisivanje pseudonimima bilo

krajine Družbe Isusove od 1939. do 1951. godine te voditelj većeg broja studentskih društava i Marijinih kongregacija.

⁴ Stjepan Tomislav Poglajen rođen je 8. rujna 1906. godine u Podgoraču kod Našica, od oca Konrada i majke Marije Kolaković čije je prezime poslije koristio kako bi sakrio svoj identitet pred progoniteljima. Završio je osnovnu školu u Čepinu te realnu gimnaziju u Osijeku. Školovanje je nastavio 1922. godine ulaskom u isusovački (dvogodišnji) novicijat u Ljubljani te je maturirao 1926. godine na nadbiskupskoj gimnaziji u Travniku. Tijekom školovanja svladao je znanje latinskog, grčkog, njemačkog i francuskog jezika. Otišao je u Francusku, gdje je u Valsu završio studij skolastičke filozofije diplomiravši za samo dvije godine. Nakon školovanja vratio se u Travnik, gdje je od 1928. do 1931. godine obavljao dužnost odgojitelja sjemeništaraca i vanjskih đaka. Zbog zapaženog djelovanja i kvalitete napisanih članaka postaje pomoćnik glavnoga urednika časopisa *Život* Karla Grimma (budućeg isusovačkog provincijala). Na ovoj se dužnosti iznimno istaknuo te je u rujnu 1937. godine imenovan glavnim urednikom časopisa. Ovu je dužnost obnašao do siječnja 1941. godine kada je, odlukom provincijala, zbog nacističke opasnosti razriješen. Otišao je u Split, gdje ostaje do 1943. godine, kada nakon molbi slovačkoga veleposlanika u Hrvatskoj odlazi u Slovačku. Šestoga lipnja 1941. godine istupio je iz Družbe Isusove te otišao pomoći slovačkim katolicima u veoma teškim trenucima rata, nacističke diktature te sve veće prijetnje boljševizma s Istoka. Krajem rata pod lažnim imenima, predstavljajući se kao liječnik, bježi u Rusiju, gdje ostaje nekoliko mjeseci. Ponovno se vratio u Slovačku, gdje je otkriven i zatvoren u praški zatvor te je proživio torturu boljševičke represije. Dočekavši slobodu, odlazi preko Berlina i Pariza u Rim, gdje ga prima papa Pio XII. Zbog neumorne borbe protiv komunizma otišao je u Kinu, gdje pod lažnim imenom Yoris drži brojna predavanja protiv tog oblika diktature. Zbog svojih je predavanja prisiljen 1951. godine pobjeći iz Kine. Na kraju je pronašao mir u Indiji, gdje pokreće pilot-projekte farmi, tečajeve krojenja i šivanja te brojne druge akcije da pomogne siromašnim stanovnicima ove mnogoljudne zemlje. Umro je nepoznatog datuma 1990. godine u Parizu te mu do danas nije poznato mjesto pokopa.

⁵ Zbog svojih članaka i uređivačke politike bio je u nemilosti tadašnje vlasti u Kraljevini Jugoslaviji, kojoj iz političkih i ekonomskih razloga nije odgovaralo zaoštravanje odnosa s Trećim Reichom.

⁶ Ivan ŠESTAK, "Stjepan Tomislav Poglajen kao urednik časopisa *Život*", OŽ, 62/2007., br. 1, 70.

⁷ Ivo SEČKAR, "Veliki i zagonetni S. T. Poglajen", OŽ, 51/1996., br. 3, 245.

je veoma učestalo kod brojnih članaka za Poglajenova uredništva, ali i prije, dok su urednici bili Miroslav Vanino, Ante Alfrević i Karlo Grimm.

Društveni život pod nacionalsocijalizmom

U prikazivanju realnog društvenog stanja u zemljama pod vlašću nacističkoga režima osobito se istaknuo Ivan Nikolić.⁸ U svojim je člancima objavio velik broj činjenica koje jasno ukazuju na pravo lice nacizma. U članku pod naslovom "Kad Treći Reich progoni" Nikolić je upozorio na pojačavanje progona i njegovu povećanu okrutnost pod nacionalsocijalizmom, osobito nakon objave enciklike *Mit brennender Sorge* kojom je papa Pio XI. istupio protiv rasiističke ideologije nacionalsocijalizma. Nacistički je režim svih dvadeset tiskara u kojima je tiskan sadržaj enciklike oduzeo pod optužbom da je posrijedi protudržavna djelatnost. Nikolić je također obavijestio čitateljstvo da su njemački biskupi u Božićnoj poslanici 1937. godine iznijeli činjenice o brojnim primjerima nasilja i terora nad Crkvom i njezinim vjernicima. Biskupi su u Poslanici opisali kako su katoličkom Caritasu oduzete bolnice, sanatoriji, oporavilišta, zdravstveni instituti, oporavilišta za djecu, škole, vrtići, instituti za materijalno potpomaganje siromašnih studenata, sirotišta, odgojilišta, domovi, domaćinske škole i sl. Redovnice su izbačene iz 18 bolnica, 76 dječjih vrtića i 4 staračka doma. Raspuštene su omladinske organizacije uz obrazloženje kako (...) se bave politikom. Potom su uslijedile zabrane djelovanja katoličkim školama, uz prijetnje roditeljima kako će ostati bez posla ako nastave slati svoju djecu u katoličke škole i sl.⁹ Nikolić je zaključio kako je bilo opasno izjašnjavati se katolikom i prakticirati svoju vjeru, jer je to značilo biti osuđen na ekonomsku i društvenu propast.

Drugi značajan Nikolićev članak, "Nacional-socijalističke metode", prikazuje metode progona Katoličke crkve u Trećem Reichu. U njemu se Nikolić osvrnuo na pokušaje nacista da podizanjem optužnica protiv velikog broja svećenika, zbog navodne nemoralnosti, diskreditiraju Crkvu pred javnošću. Na Goebbelsovu najavu pokretanja preko 1 000 procesa protiv katoličkih svećenika Nikolić je ustvrdio kako je licemjerno zbog 45 svećenika protiv kojih se vodio sudski proces reći da treba pokrenuti još 1 000 takvih procesa, čak i da su zaista nešto skrivili. Svoj je stav potkrijepio podatkom kako je u Njemačkoj u to vrijeme djelovao 21 461 svjetovni svećenik i 4 147 svećenika redovnika. Zatim je iznio kako je pod istom optužbom 1936. godine osuđeno čak 7 010 pripadnika nacionalsocijalističkog režima (dalje: NS). S druge strane, prema crkvenoj statistici od 1. siječnja 1933. godine do 1. kolovoza 1937. godine, dakle za vrijeme vlade NS-a, bilo je osuđeno 57 svećenika, 7 redovnika, 5 redovničke braće i 1 sestra.¹⁰ Razvidno je kako je Nikolić, iznoseći ove podatke,

⁸ Nisam došao do detaljnijih podataka o Ivanu Nikoliću.

⁹ Ivan NIKOLIĆ D. I., "Kad III. Reich progoni", *Život*, 19/1938., br. 1, 7., 8.

¹⁰ ISTI, "Nacional-socijalističke metode", *Život*, 19/1938., br. 4, 182., 183.

nastojao ukazati na licemjerje režima prema Crkvi i njezinim vjernicima. Pokušavajući oslikati položaj vjernika, naveo je kako “biti svjestan katolik znači (...) iznevjeriti se narodu i radničkoj zajednici, i taj zločin zaslužuje, da se kazni gubitkom namještenja”.¹¹ Nakon jasnog prikaza položaja običnih vjernih građana, Nikolić se osvrnuo na novine i časopise. Oni su u gotovo svakom broju objavljivali senzacionalističke vijesti, okrivljujući Crkvu za navodnu suradnju s komunizmom i držanje njemačkoga naroda u duhovnome ropstvu. Opovrgavajući ove optužbe, Nikolić je iznio činjenicu kako je Crkva izdala čak 32 službena dokumenta protiv komunizma.¹² O glavnom protagonistu ove politike nacizma prema Crkvi Nikolić je objavio saznanja estonskoga znanstvenika Otta Liiva. Iz njih je razvidno kako je “čisti Arijac” Alfred Rosenberg u biti slavensko-židovskoga podrijetla. Usprkos tome što je Otto Liiv dokumente koji potvrđuju ova saznanja ponudio njemačkim sudovima, nikada nije dobio odgovor službenih vlasti. Ovim je primjerom Nikolić nedvojbeno ukazao na nedosljednost ideologa i duhovnih vođa nacističkoga režima.¹³

Analiza članaka o nacionalsocijalizmu

Od radova Friedricha Muckermanna posebno se ističu članci pod naslovima “Vatikanski pogledi” i “Svjetska revolucija rasizma”, objavljeni u rubrici “Dokumenti govore”.¹⁴ U članku “Vatikanski pogledi” Muckermann se osvrnuo na probleme mladih nastojeći iznijeti konkretne smjernice prema kojima bi se trebali postaviti s obzirom na događaje koji ih okružuju. Iznoseći glavnu misao, u svojoj je poruci istaknuo kako “nemoralna sila uvijek povećava zlo, kojemu hoće da stane na kraj. A samo moralna sila kroti strasti, nadvladava barbarstva, odstranjuje zapreke i samo moralna sila može biti preduvjet svake kulture na zemlji.”¹⁵ Ovim je riječima nastojao mladim ljudima poručiti da ne nasjedaju na propagandu i parole nacionalsocijalizma te da se nastoje razborito postaviti u teškim vremenima.

U drugom članku, pod naslovom “Svjetska revolucija rasizma”, Muckermann je čitateljima postavio pitanje jesu li svjesni onoga što piše u knjizi ideologije nacizma, *Mein Kampf*. Ujedno ih je zapitao jesu li svjesni činjenice da se postavljanjem rasne teorije ide u izravan sukob ne samo s Crkvom, nego i sa svim ostalim narodima svijeta. Muckermann je zaključio kako će to zasigurno izazvati velike ratne sukobe s veoma velikim brojem žrtava.¹⁶

¹¹ *Isto*, 188.

¹² *Isto*, 189.

¹³ *Isto*, 190.

¹⁴ F. Muckermann (17. kolovoza 1883.–2. travnja 1946.), njemački isusovac i vrlo istaknuti protivnik nacizma.

¹⁵ Friedrich MUCKERMANN D. I., “Vatikanski pogledi”, *Život*, 19/1938., br. 2, 64.

¹⁶ Friedrich MUCKERMANN D. I., “Svjetska revolucija rasizma”, *Život*, 20/1939., br. 3-4, 235.

Uz Muckermannove, iznimno su značajni Poglajenovi članci, prije svega zbog iznimnih komentara koji sadržavaju veoma jasnu i nedvosmisleni poruku. U članku "Konac Austrije: Epilog ili Prolog" Poglajen je iznio vrlo jasne stavove o pripojenju Austrije Njemačkoj. Naglasio je kako je nacionalsocijalizam pokazao svoje pravo lice kako činom, tako i metodom kojom je Austrija 12. ožujka 1938. priključena Njemačkoj. Ovaj je postupak nazvao krajnjim izrazom cinizma "koji daje potpis znajući, da se tim ni na što ne veže, koji zadaje riječ, a u duši istodobno odlučuje, da je neće držati".¹⁷ Iznoseći ova promišljanja, naglasio je kako se nacizam nikada nije usudio otvoreno nekome suprotstaviti, nego mu je uvijek najprije pružao ruku da bi ga zatim udario s leđa. Za sudbinu Austrije u tom trenutku nitko se nije brinuo jer su Francuska i Velika Britanija tada bile bez vlade, Staljin je bio zaokupljen unutarnjim problemima, dok je s Italijom već sve bilo dogovoreno. Poglajen je iz svega izvukao zaključak kako se Hitlerova jakost očitovala u velikoj kratkovidnosti njegovih žrtava, jer nisu na vrijeme uočile kontradiktornost njegovih izjava i stoga su bile prevarene. Hitler se uvijek s kasnijom žrtvom sprijateljiо kako bi je lakše uklonio, kao na primjer predsjednika Paula von Hindenburga 1934. godine. Ovdje je međutim napomenuo kako je njegova slabost upravo "u njegovoj dosljednosti, s kojom se tako daleko zaletio, odakle mu je stvaran uzmak nemoguć".¹⁸ Iz toga proizlazi jasna Poglajenova poruka čitateljima kako Austrija neće zadovoljiti Hitlerove apetite. Kasniji razvoj događaja pokazuje kako je Poglajen bio u potpunosti u pravu te se sve odigralo kako je on i predvidio. Na kraju članka iznio je svoje mišljenje o ishodu nacističkoga sukoba s drugim zemljama. Napisao je kako će Njemačka napasti i samo Ujedinjeno Kraljevstvo, no da nacisti pritom ispuštaju iz vida kako je taktika proračunatih Engleza da puštaju protivnika neka se zaleti i izmori, dok je njemačka taktika silovita i na dužoj kušnji će klonuti. Zatim je iznio predviđanje kako će nacizam prilikom sukoba sa Sovjetima doživjeti krah te se strmoglaviti u propast. I doista, u sukobu sa Sovjetskim Savezom Njemačka je krenula u ponor bez povratka. Iznoseći ove stavove, Poglajen je izrazio veoma osebujne i slikovite argumente navodeći kako bi ovakvim raspletom događaja "Njemačka samo isplatila jedan svoj zaostali dug: ona je svojim destruktivnim doktrinarcima XIX. stoljeća i svojim aktivnim pomaganjem boljševika 1917. godine najviše pomogla Rusiji do boljševičkog ropstva".¹⁹ Zatim je u svom osebujnom stilu nastavio kako "iza operetnih napoleonskih šetnja dolaze osamljena razmišljanja sv. Helene. (...) Iza prepotentne volje za hegemonijom dolazi do zdvojne iscrpljenosti. Iza eksplozije patološkog, iracionalnog, dolazi opet zdravo, racionalno. Iza halucinacija dolaze stvarnosti, iza megalomana ljudi. (...) Hrvatska (...) to mirnija, što njene ruke nisu omaštene krvlju ničije nevinosti, ničijeg tlačenja, (...)." ²⁰ Doista se iz ovog osebujnog citata može zaključiti kako je Poglajen imao vrlo

¹⁷ CROATA, "Konac Austrije: Epilog ili Prolog", *Život*, 19/1938., br. 3, 113.

¹⁸ *Isto*, 114.

¹⁹ *Isto*, 118.

²⁰ *Isto*, 118.

istančan pogled na svijet. No njegova promišljanja nisu imala velikog odjeka te je došlo do brojnih ljudskih žrtava i velike materijalne štete u ime trulih ideologija.

U drugom članku, pod naslovom "Opasne Ekvivokacije", Poglajen je iznio svoja promišljanja o položaju i perspektivama Hrvatske u tim turbulentnim vremenima. Napisao je veoma jake poruke navodeći kako se "nekima (...) još uvijek sviđa uloga Trenkovih pandura: oni još ni danas ne mogu da za Hrvatsku zamisle drugoga poziva. Ona je za njih vječni – satelit, jer oni u svom životu osim satelitstva nisu nikad ništa drugo proživljavali, niti su dopuštali da ostali mogu što drugo da dožive. (...) a zaboravljaju (...) da se Scili ne izbjegava zagrljajem Haribde, da se veliki socijalni i kulturni problemi ne odstranjuju njihovom vanjskom negacijom, nego unutarnjim rješenjem."²¹ Ovim je riječima tako vrlo jasno ukazao na zablude u koje su dospjeli brojni ljudi u Hrvatskoj. Vrijedi napomenuti kako se ovi citati mogu u velikoj mjeri primijeniti i na ranije, ali i kasnije povijesne okolnosti.

U članku pod naslovom "I nastala je noć..." Poglajen je pod pseudonimom Miroslav iznio mišljenje o potpisivanju pakta između Hitlera i Staljina. Naveo je kako se "po svjedočanstvu povijesti – u ozbiljnom času svi savezi i paktovi sklopljeni samo sa stajališta političke probiti, raspadaju u ništa (...)"²² Ovim je riječima nagovijestio skori raspad pakta zbog njegove neodrživosti. Uspoređujući dva totalitarna sustava, nacizam i komunizam, Poglajen je zaključio kako se "Funkcioner Gestapoa ni malo (...) ne razlikuje od uhoda GPU-a (*Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravlenie*). Koncentracijski logori Dachau i Solovečki otoci pružaju nam istu sliku, a majske slave u Moskvi su isto tako stranački dani kao i oni u Nuernbergu. Kult vođe je tu i tamo jednak, (...) Ipak ovaj novi pakt, koji leži na narodima kao mora, imade jednu dobru stranu: dokončao je jednu ogromnu laž. (...) Zato se karakteristika ovog doživljaja može dati sa ovo malo riječi: I nastala je noć..."²³

Članak pod naslovom "Churchill – Hitler i istočna ekspanzija" prikazuje Poglajenova promišljanja o gledištima britanskih vlasti, odnosno Churchilla prema Hitlerovoj ekspanziji na Istok. Iznio je mišljenje kako su ona ispravna, s iznimkom pitanja Rusije, jer je Churchill izostavio iz vida kako Rusija iz 1938. godine nije ona ista Rusija iz 1916. godine. Navodeći kako će Hitler uvijek tražiti prostor za napredovanje tamo gdje je najmanji otpor, napomenuo je kako je naivno vjerovati u iskrenost Hitlerovih izjava da se u slučaju sudetskoga područja radi o posljednjim zahtjevima Njemačke. Kasniji razvoj događaja ukazuje kako je bio u potpunosti u pravu glede uloge Rusije, jer se njemačka ekspanzija slomila upravo na njoj. Također je bio u pravu ustvrdivši kako se Hitler neće zadovoljiti samo s aneksijom Sudeta.

Na kraju svakako vrijedi izdvojiti članak "Muenchenski sporazum zahtijeva daljnje ispravke" američkoga isusovca Johna la Fargea. La Farge je u

²¹ *Isto, Život*, 19/1938., br. 4, 178.

²² MIROSLAV, "I nastala je noć...", *Život*, 20/1939., br. 7, 385.

²³ *Isto*, 387.

ovome članku iznio zapažanja o događajima u Europi. Izrazio je svoju zabrinutost zbog stanja u kojem se tada nalazila Sovjetska Rusija. Smatrajući Rusiju jedinom mogućom zaprekom napredovanju njemačkoga ekspanzionizma, iznio je kako je neophodna promjena na ruskoj političkoj sceni, jer “iskustvo pokazuje, da su neki od onih koji najglasnije viču protiv boljševizma, spremni da načine vrlo brzo kompromis s njegovim zasadama, (...) smeđi i crveni boljševizam mogli bi doći do sporazuma prije nego što se mi usuđujemo i pomisliti. (...) Nacizam progoni, zatvara, utamničuje laike, svećenike i biskupe, koji su još sada ili su bili aktivni u suzbijanju komunizma, kao protuvjerskoga zla i negacije kršćanstva. Ovi dokazi govore za moguću koaliciju boljševizma i nacizma.”²⁴ La Farge je ovim riječima jasno izrazio svoju bojazan te ujedno i predvidio kako će dva totalitarna sustava, nacistički i boljševički, ubrzo stupiti u pakt s uvjerenjem kako će im to omogućiti lakšu provedbu zamisli i planova. Njegove slutnje na kraju su se pokazale opravdanima. Ubrzo su boljševička Rusija i nacistička Njemačka sklopile spomenuti pakt.

Analiza u *Životu* prikazanih dokumenata i činjenica

Uz članke, od velikog su značaja i dokumenti objavljeni u časopisu. Poglajen im je obratio osobitu pozornost smještajući ih u zasebnu rubriku pod naslovom “Dokumenti govore” i “Činjenice govore”. Rubriku je uređivao samostalno, dajući uz dokumente veoma osebujne komentare s vrlo jasnom porukom čitateljima. Među objavljenim dokumentima svakako vrijedi istaknuti govor minhenskoga kardinala Faulhabera, prosvjedno pismo biskupa Alberta Stohra, poslanicu njemačkih biskupa te pismo biskupa Clemeta Augusta. U rubrici su objavljeni i značajni dokumenti nacističkoga režima te brojni pokazatelji obračuna s Katoličkom crkvom.

Najslikovitiji primjer nacističkoga progona sadržan je u objavljenom govoru minhenskoga kardinala Faulhabera, koji je stao u obranu isusovca Ruperta Mayera koga je Gestapo zatočio. Mayer je uhićen 9. lipnja 1937. pod optužbom da se u svojim propovijedima bavio politikom. Ponuđena mu je sloboda pod uvjetom da potpiše izjavu da više neće javno nastupati i propovijedati, na što nije pristao. Nastojeći razjasniti ovaj događaj, Poglajen je naveo kako je u 32. članku Konkordata između Njemačke i Svete Stolice navedeno kako “Svećenik ne smije razviti nikakvo stranačko djelovanje. (...) To što su (...) obvezni da se drže 32. članka, ne znači da se (...) naučavanje i tumačenje crkvene nauke bilo kako ograničava.”²⁵

²⁴ John LA FARGE D. I., “Muenchenski sporazum zahtijeva daljnje ispravke”, *Život*, 20/1939., br. 3-4, 230. John la Farge (13. veljače 1880.–25. studenoga 1963.), američki isusovac i vrlo istaknuti protivnik nacizma.

²⁵ Kardinal FAULHABER, “Sukob Crkve sa suvremenom diktaturom”, *Život*, 18/1937., br. 7, 307. Kardinal Michael von Faulhaber (3. ožujka 1869.–12. lipnja 1952.), minhenski nadbiskup od 1917. do 1952. godine.

Sljedeći značajan dokument pod naslovom “Glas vapijućeg u pustinji” donosi sadržaj prosvjednoga pisma biskupa Mainza, Alberta Stohra. Stohr je u njemu izrazio negodovanje zbog kršenja slova Konkordata nacionalsocijalističkih vlasti glede školstva.

O kršenju slova Konkordata zatvaranjem katoličkih škola Poglajen je objavio i prosvjedno pismo biskupa Muenstera, Clementa Augusta. U pismu je izneseno kako su zatvorene sve vjerske škole iako je “po statističkom godišnjaku (*Statistische Jahrbuch fuer das deutsche Reich*), (...) bilo (...) 1937. u Rajnskoj provinciji sveukupno 4.828 osnovnih škola sa 19.875 razreda i 912.320 učenika i učenica. Od tih zavoda bilo je 3.317 katoličkih, 1.376 evangeličkih, 16 izraeličanskih, a samo 119 simultanih zavoda. Od učenika i učenica bilo je 651.518 katolika, 249.778 protestanata, 2.367 pripadnika drugih konfesija (većinom starokatolika), 2.715 izraeličana i 45 pripadnika drugih nekršćanskih vjerskih sekta, 159 pripadnika zajednica posebnog naziranja na svijet (na primjer Ludendorff – sekte), 3.834 Gottgläubige i 1.907 ostalih.”²⁶

Pod naslovom “Neustrašivi glas duha” objavljena je poslanica njemačkih biskupa datirana 19. kolovoza 1938. godine u Fuldi. Njome su njemački biskupi istupili protiv progona nad katolicima od strane nacističkoga režima u Njemačkoj. U njezinu su sadržaju izneseni brojni primjeri postupaka režima prema Crkvi s namjerom njezine diskreditacije.

Osim dokumenata, u časopisu su objavljene i bilješke svjedoka koji su izbliza bili u prilici vidjeti postupanje režima prema Crkvi. Jedna od takvih bilježaka objavljena je pod naslovom “Pravo lice nacional-socijalizma”. Ovdje su prikazane stenografske bilješke s jednog logorovanja nacističke mladeži u Schulungslageru. Logorovanje je održano pod vodstvom udruženja nacističkih studenata. Svjedok i polaznik logorovanja, uvidjevši o čemu je zapravo riječ, odlučio ga je napustiti. Opisujući ga, naveo je priznanje nacističkoga izaslanika Derichsweilera, koji je ondje otvoreno izjavio kako je “(...) Katolička Crkva (...) već davno opazila, o čemu se u stvari radi. Neki krugovi Evangeličke Crkve nisu to još ni danas primijetili (...).”²⁷ Uz bilješke s logorovanja u Schulungslageru, Poglajen je objavio i dokument sa sličnog logorovanja nacističke omladine u Salzburgu. U ovom su dokumentu, pod naslovom “Pedeset zapovijedi nacizma”, prikazani stavovi režima prema Katoličkoj crkvi. Njegovu sadržaju Poglajen je dodao kratak zaključak kako je ovih 50 zapovijedi “najizrazitija manifestacija nacističke intelektualne bjede.”²⁸ Bez sumnje najznačaj-

²⁶ “Dokumenti govore – Katoličko učiteljstvo pod najtežim moralnim pritiskom”, *Život*, 20/1939., br. 3-4, 241.

²⁷ PRISUTNIK, “Dokumenti govore – Pravo lice nacional-socijalizma”, *Život*, 19/1938., br. 2, 98.

²⁸ “Dokumenti govore – Pedeset zapovijedi nacizma”, *Život*, 19/1938., br. 8, 504.-508. U 50 točaka nacističkog stajališta prema Crkvi je izneseno: “1) Kršćanstvo je vjera za robove i glupane, jer će prvi biti posljednji, a posljednji prvi, *Blaženi siromašni duhom*; 2) Kršćanstvo je jednako komunizmu; 3) Kršćanstvo izjednačuje Crnca i Nijemca, jer su svi ljudi jednaki; 4) Crkva je internacionalna; 5) Novi zavjet je židovska kombinacija četiriju evanđelista, jer je nauka o indijskoj vjeri jednog Ischun Krista prepisana; 6) Crkva se služi nasiljem i terorom. Gdje je tu ljubav

niji dijelovi rubrika “Dokumenti govore” i “Činjenice govore” jesu oni u kojima je Poglajen iznio konkretne činjenice o metodama nacističkoga obračuna s Crkvom u Njemačkoj. U prvom takvom članku čitateljima je predočio primjer kako je režim nastojao onemogućiti djelatnost Crkve iznoseći kako su nacisti “uništavali osobito konvikte tim, da su ih oporezivali kao hotele. (...) Svi su činovnici zatim dobili nalog, da ne smiju slati djecu u katoličke škole. (...) škole moraju biti prilagođene školskom planu državnih škola, a direktor škole ima biti jedan profesor laik, kojeg će imenovati ministarstvo prosvjete.”²⁹ Zatim je iznio problematiku Konkordata i pravo Crkve na vjerske škole. Napomenuo je kako je nacistički režim prilikom stupanja na vlast priznao Konkordat, dok je poslije u naredbi o dokidanju škola kao razlog cinično naveo kako ne postoji potreba za ovim školama. Na osnovi ovih činjenica Poglajen je zaključio kako

prema bližnjemu i ljubav prema prijatelju? Karlo Veliki je morao na nagovor katoličke crkve poubijati Sase; 7) Prije kršćanstva je germanska kultura stajala na višem stupnju, koju je tek kršćanstvo uništilo. (Vidi grobove Sura, odijela i umjetnost). Dok su Rimljani imali još sjekire, Germani su već bili snabdjeveni plugovima; 8) Zbog križarskih ratova je beskorisno potekla njemačka krv. Jedna od najvećih gluposti papinstva; 9) Kršćanstvo je uvijek bilo tuđe i neprijateljski raspoloženo prema njemačkom narodu i njegovom jedinstvu; 10) Biblija je nastavak Talmuda, posve židovska tvorevina; 11) Nijemci u Sednogradskoj su od Marije Terezije protjerani protestanti; 12) Josip II i njegovi nasljednici bili su od katoličke crkve umoreni (otrov od svijeća); 13) Sve, što je protiv kršćanstva, također i kod drugih rasa (Napoleon, Princ Eugen), sve je to dobro; 14) Jer je godine 1848. katolička crkva bila prejaka, bili su Austrijanci i dalje potlačivani (Nijemci su dobili ustav); 15) Grozna protureformacija, premda su Austrijanci bili 90% protestanti; 16) Kršćanska kultura ne postoji; 17) Kršćanstvo je uvijek nepoželjno i uvijek se svuda nameće; 18) Kršćanstvo je pokorilo Germane. Ono je donijelo Germanima pojmove kao što su brakolomstvo i krađa, kojih ovi do tada nijesu poznavali; 19) Zlo prolazi, dobro ostaje. Zato kršćanstvo mora propasti; 20) Kršćanstvo je nadoknada za židovstvo, od Židova je stvoreno, središte Rim; 21) Isus je Židov; 22) Protuslovlja u evanđeljima o podrijetlu Kristovu; 23) Dokaz da Krist nije Bog: *Ženo što ja imam s tobom?*; 24) Kako je umro Krist (na križu sa jaukom), a kako je umro Platineta: *Heil Hitler, živjela Njemačka*; 25) Četvrta zapovijed Božja je židovski posao, dajem zato da dobijem; 26) Deset zapovijedi Božjih su izraz najnižih nagona; 27; Misao o mesiji svijeta može postojati samo kod zlog naroda; 28) Neron je imao pravo sa svojim progonima, jer je iskorijenio židovski duh (kršćanstvo); 29) Kult svetaca je smiješan. Sveci nijesu ništa učinili. Ako je netko u lijenosti, blatu ili sa svinjama živio bio je proglašen svetim; 30) Djevica Marija Bezgrešno Začeće; 31) Čudesa su dokazi za Božje stvaranje. No kršćanstvo kaže da u njih ne treba vjerovati; 32) Papinstvo je prevara. Papa treba da je namjesnik na zemlji. Ali izda Petra nije 150 godina bilo papa. Pape su bili uvijek najgori ljudi, kao primjer samo Aleksandar VI.; 33) Papisa Ivana. Zato je kod izbora pape uveden tjelesni pregled, da bi se moglo ustanoviti, je li papa muško ili žensko; 34) Kršćanstvo je uvijek plašt za židovstvo; 35) Galilej i Kopernik, morali su pod pritiskom opozvati svoja otkrića, jer u Bibliji stoji *Sunce se vrti oko zemlje*; 36) Kršćanstvo je uvijek priječilo razvitak znanosti i medicine. Palež zbirke Karla Velikog, koja se sastojala od germanskih spisa; 37) Trgovina oprostima; 38) *Jus primae noctis*. Pravo prve noći, bilo je također od duhovnika izvršavano, jer su oni bili najveći raskošnici; 39) Ignacije Lojolski bio je židovskog podrijetla; 40) Kod Isusovaca je svako lično nastojanje ugušeno. Oni su bezvoljno oruđe pape; 41) Crkva je prouzrokovala Tridesetogodišnji rat; 42) Moć crkve i njezina nesposobnost, da u svjetskom ratu stvori mir; uništenje Nijemstva; 43) Katolička crkva je protiv nacionalnog nastojanja njemačkog naroda; 44) Sada se više ne grade crkve i ne nalaze se ljudi za to (očita propast kršćanstva). Sada se grade stadioni: Berlin, Nuernberg; 45) Novi vječni centar je Nuernberg. Rim propada; 46) Ako Njemačka ne bude više potpomagala katoličku crkvu, ona će propasti; 47) Sudbina je nad Bogom; 48) Za Germane je dokolica (nerad) u vječnosti glupost; 49) Nepogrješivost Pape; 50) Predestinacija, crkveni obredi, Sv. Trojstvo, istočni grijeh, kakovih li gluposti.”

²⁹ “Činjenice govore”, *Život*, 19/1938., br. 6, 381.

režim ide "bezobzirno naprijed. Njihov cilj je jasan: uništenje kršćanstva, (...) što god služi tome cilju, pa bilo to i kršenje vlastite poštene riječi ili protuslovlje na vlastitim izjavama, (...)." ³⁰

U članku "Školski teror" Poglajen je iznio iznimno značajan broj činjenica koje su zasmetale i režimu u Kraljevini Jugoslaviji. Objavljene činjenice bile su toliko neprihvatljive jugoslavenskim vlastima da je cjelokupno izdanje časopisa zaplijenjeno. ³¹ Razlog ovakve odluke domaćega režima proizlazi iz činjenice kako objavljeni sadržaji nisu nikako odgovarali ekonomsko-političkim potrebama jugoslavenskih vlasti zbog mogućeg sukoba s nacističkom Njemačkom. U članku je Poglajen objavio poslanicu austrijskih biskupa, pisma bečkoga kardinala Innitzera te pariškoga kardinala Verdiera, propovijedi minhenskoga kardinala Faulhabera te milanskoga kardinala Schustera, i na kraju govor lisabonskoga kardinala Goncalvesa Cerejeina. U nabrojanim pismima, propovijedima i govorima prikazane su stvarne činjenice o progonima Crkve od strane nacističkoga režima. Poglajen je naveo kako je prije Trećega Reicha u Bavarskoj bilo sveukupno 7 449 osnovnih škola, od toga 5 223 katoličke, 1 943 protestantske, 57 židovskih i 216 simultanih. Njihov je broj nakon osnutka Reicha opadao velikom brzinom. Tako je u postocima njihov udio 1933. bio 89%, 1934. 86,39%, 1935. 65,45%, 1936. 34,89%, 1937. 3,89% i 1938. 0%. ³² Zatim su preneseni članci iz *Osservatore Romana*, amsterdamskoga *Die Tijda*, rotterdamskoga *De Maasbodea* te strasburškoga *Der Elsaessera*. U njima su objavljene pojedinosti napada na zgrade i svećenstvo minhenskoga kardinala Faulhabera te bečkoga kardinala Innitzera. Izneseni detalji jasno ukazuju kako je iza ovih nedjela stajao nacistički režim. U nastavku su i sadržaji huškačkih članaka službenoga glasila SS-a *Das Schwarze Korpsa*, bečkoga *Voelkischer Beobachtera* te *Angiffa*. U njima su napadani katolici i Crkva u Njemačkoj, a i sam papa.

Poglajen se nije zaboravio osvrnuti i na domaće prilike. Tako je, ocjenjujući prikazivanje nacizma u Hrvatskoj, napisao: "I onda će nam jedan zagrebački filonacistički listić govoriti, da progon katoličke štampe u III. Reichu postoji samo u mašti židovske međunarodne kampanje." ³³ Ovdje je potrebno navesti kako je Poglajen mislio na list *Nezavisnost*. Zatim se osvrnuo i na Hitlerovo potpisivanje pakta sa Staljinom te prenio njegove izjave. Svakako je najupečatljivija izjava pred Reichstagom 30. siječnja 1937. godine. U njoj je Hitler izrekao kako "(...) ne bi htjeli primati pomoć od jedne boljševičke države. Jer (...) se svaki narod koji traži takovu pomoć izručuje vlastitoj propasti", na što je Poglajen dodao "slijepac uzeo za ruku slijepca, da se oba (...) survaju u nepovrat" ³⁴

³⁰ *Isto*, 383.

³¹ Dokument o zabrani dvobroja 9.-10. za 1938. godinu nalazi se u prilogu na kraju članka.

³² "Dokumenti govore – Školski teror", *Život*, 19/1938., br. 9-10, 625.-627.

³³ "Dokumenti govore – Borba protiv kršćanstva – borba protiv starih ostataka", *Život*, 20/1939., br. 5-6, 373.; po svemu sudeći, razvidno je kako je pritom mislio na list *Nezavisnost*.

³⁴ "Dokumenti govore – Što Hitler sam sudi o svom paktu s Moskvom", *Život*, 20/1939., br. 7, 441.

U sljedećem je prilogu Poglajen ukazao na metode oduzimanja crkvene imovine, navodeći kako sve “počne sa procjenom svega što posjedu pripada (...) Porez se odmjeri tako visoko da poglavari više nisu u mogućnosti da u pravi rok ispune svoje finacijske dužnosti (...) Porezni dugovi tada rastu i rastu, a svršava se sa takozvanom konfiskacijom radi ne plaćanja poreznih dugova. Ovo se posve sistematski provodi (...)”³⁵

Zaključak

Stjepan Tomislav Poglajen na mjestu urednika *Života* posvetio je veliku pozornost aktualnim društvenim događajima. Velik dio te pozornosti odnosio se na problematiku totalitarnih društvenih sustava, između ostalih i na nacionalsocijalizam o kojem je Poglajen čitateljima prikazao velik broj dokumenata i činjenica koji razotkrivaju njegovo pravo lice, totalitarizam i progone na rasnoj, vjerskoj i nacionalnoj osnovi. Sadržaj objavljenih dokumenata jasno ukazuje na sve negativne strane nacističkoga režima, koje se očituju u sustavnim progonima njegovih neistomišljenika. Razlog ovakvog Poglajenova pristupa proizlazi iz činjenice kako je *Život* bio neovisan o utjecaju i propagandi monarhističke vlasti u Jugoslaviji. Objavom dokumenata, svjedočanstava, izjava, pisama, proglašenja i novinskih članaka časopis je veoma jasno ukazivao na nedosljednost, dvoličnost i neuvjerljivost nacističke propagande. Obrazlažući negativan stav o nacionalsocijalističkom režimu i njegovu društvenom uređenju, časopis je objavio brojne činjenice koje jasno i nedvosmisleno ukazuju na stvarne događaje i postupke režima u obračunu s neistomišljenicima. U časopisu su iznesene i procjene o perspektivama takvog oblika totalitarizma – svi su autori članaka bili jednoglasni u procjeni kako se društvo pod njegovom vlašću strmoglavljuje u potpunu i nepovratnu propast. Gledajući iz današnje perspektive, može se zaključiti kako su takvi stavovi bili u potpunosti ispravni. Neophodno je naglasiti kako je u njihovu iznošenju veoma upečatljiv trag ostavio sam urednik, Stjepan Tomislav Poglajen. Njegova ruka i urednički pristup vidljivi su u svakom od brojeva časopisa. Na kraju se može zaključiti kako je časopis svojom kvalitetom bio od iznimnog značaja kako u vrijeme izlaženja, tako i danas. Razlog tomu proizlazi iz činjenice kako su brojni u njemu izneseni stavovi i komentari primjenjivi i našem vremenu.

³⁵ “Dokumenti govore – Kako se legalizira pljačkanje Crkve”, *Život*, 20/1939., br. 7, 445.

Broj Kns 1916-1938

RJEŠENJE

Državno tužništvo u Zagrebu zabranjuje temeljem čl. 19. Zakona o štampi, a u vezi sa čl. 3. zakona o izmenama i dopunama toga zakona rasturanje i prodavanje dvobroja mjesečnika „Života“ br. 9.-10, za studeni i prosinac 1938. i to radi članka pod naslovom: „Dokumenti govore“ na str. 616-637, jer svojom sadržinom u cijelosti tvore krivično djelo kažnjivo po Zakonu o zaštiti javne bezbednosti i poretka u Državi.

O tome obavijesti:

- 1)Upravu policije u Zagrebu time, da ovu zabranu odmah izvrši i uspjeh ovamo saopći.*
- 2)štampaniji „Glasnika Srca Isusova“ u Zagrebu*
- 3)Odgovornom uredniku Stj. Tomislavu Poglajenu D. I. u Zagrebu.*

DRŽAVNO TUŽIOŠTVO

u Zagrebu, dne 30. decembra 1938.

Državno

Državni tužilac

Tužništvo

u z.

u Zagrebu

Dr. vić (nečitljivo)

(žig)

Prilog br. 1. Rješenje o zabrani tiskanja časopisa *Život*, br. 9-10/1938. godine. Izvor: *Život*, br. 1/1939., 1.

SUMMARY

STJEPAN TOMISLAV POGLAJEN ON NATIONAL SOCIALISM IN THE JOURNAL *ŽIVOT* (1937-1941)

Stjepan Tomislav Poglajen devoted much attention to the problem of totalitarian social systems, especially while he was editor of the journal *Život* (Life), from September 1937 to February 1941. Much of this attention was directed at National Socialism as one of the forms of a totalitarian social system. This article analyzes articles and documents about Nazism published in *Život*, paying particular attention to Poglajen's commentaries. Likewise, an attempt is made to point out the core message which the journal was trying to convey to its readers.

Key words: Stjepan Tomislav Poglajen, the journal *Život*, ideologies, totalitarian political systems, National Socialism, anti-totalitarianism

